

1913

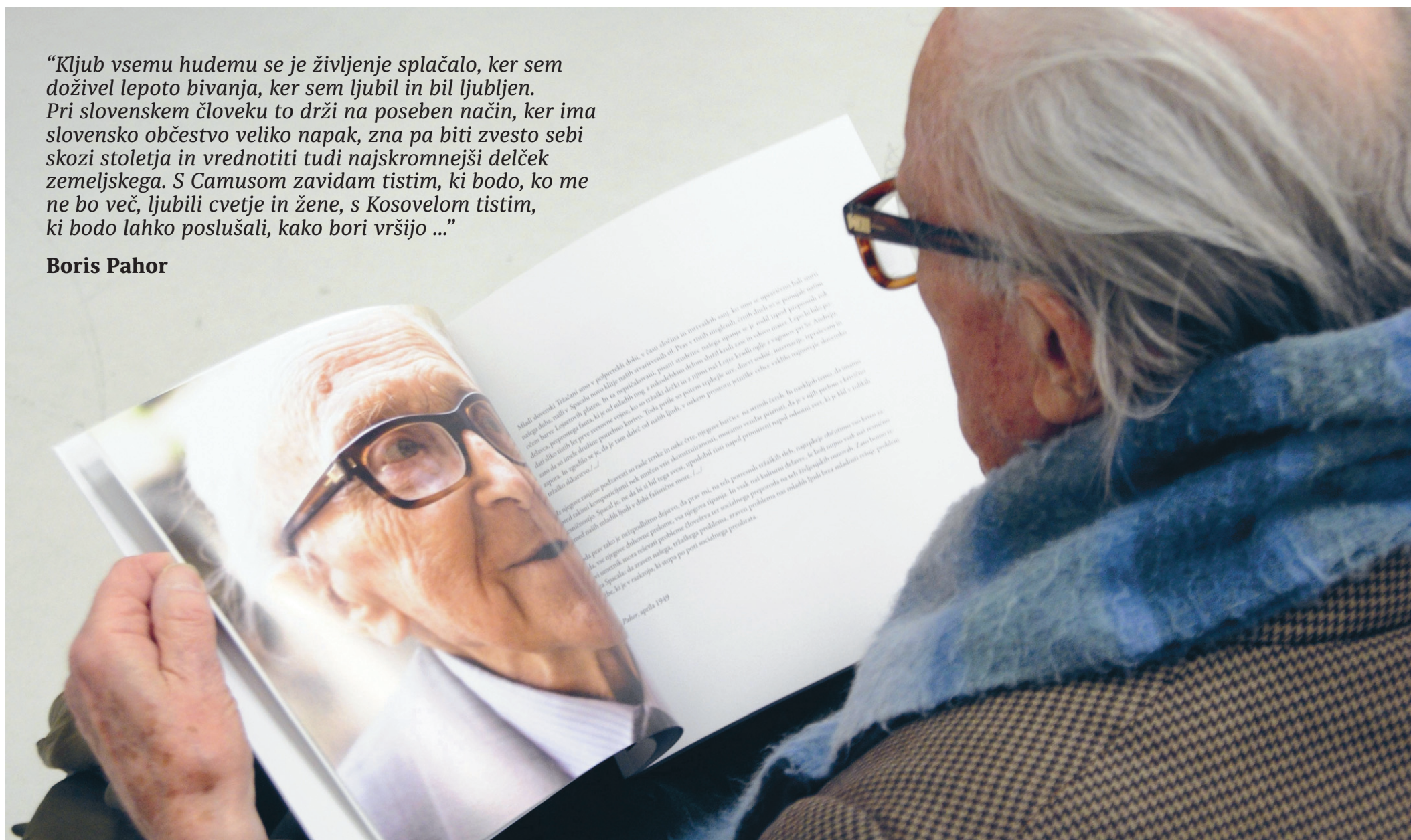
Boris Pahor

2022

75^{let} primorske novicePrimorski
dnevnik

“Kljub vsemu hudemu se je življenje splačalo, ker sem doživel lepoto bivanja, ker sem ljubil in bil ljubljen. Pri slovenskem človeku to drži na poseben način, ker ima slovensko občestvo veliko napak, zna pa biti zvesto sebi skozi stoletja in vrednotiti tudi najskromnejši delček zemeljskega. S Camusom zavidam tistim, ki bodo, ko me ne bo več, ljubili cvetje in žene, s Kosovelom tistim, ki bodo lahko poslušali, kako bori vršijo ...”

Boris Pahor

Drago Jančar o mnogih obiskih na Kontovelu, potovanjih, pogovorih o slovenskem in evropskem dvajsetem stoletju ...

Boris Pahor - uporni človek

Na boljšem sejmu na robu Pariza poleti leta 1945 stoji mlad človek s parom nemških vojaških škornjev v rokah in ju ponuja mimoidočim. V tem človeškem mravljišču, polnem vsakovrstnih prekupčevalcev in črnoborzijancev, ljudje prodajajo in kupujejo najbolj nenavadne in komaj uporabne stvari - nemških vojaških škornjev, kakorkoli so iz čvrstega usnja in videti povsem uporabni, ne kupi nihče.

DRAGO JANČAR

Ljudi na sejmu je vse manj, “množica odteka kakor neslišna voda”. Mladenič upadlih lic se vse bolj zaveda popolnega absurda svojega položaja: “A kdo bo vzel obuvalo, ki je simbol vsega zla in morda celo zlo samo. Tudi če bi bil francoski človek bos, ali ne bi rajši oral bos, kakor da bi si moral nataktniti take škornje? In prav on je moral prinesiti takšno blago naprodaj, nihče ne ponuja nič podobnega ...” Prav on, bivši taboriščnik, ki je še pred nekaj meseci nosil izsušena trupla sotrpinov v krematorij. Mladenič ob nekem zidu sezuje pošvedrane čevlje in obuje nemške vojaške škornje, prekrije jih s hlačnico ... Vse skupaj postane “malenkostno in brezplodno ... Saj je vse nesmiselno, hitri avtomobili, ki drviijo po kamniti strugi pod njim, in ti ljudje, ki hodijo po nadvozu ...”

“Nemogoči potniki”

Neuspešni prodajalec škornjev je junak romana *Spopad s pomladjo*, ki ga je spomladi tistega leta iz koncentracijskega taborišča Bergen-Belsen čez holandsko ravnico pripeljal vlak z “nemogočimi potniki”. “Nemogoči potniki” so bili telesno in duhovno zlomljeni ljudje iz vse Evrope, ki so ušli strahovitemu in nesmiselnemu uničevanju. Znašli so se v nekem pa-

riškem sanatoriju, na robu mesta, ki je bilo s svojo eksplozijo pomladanskega in osvobojenega življenja čisto nasprotje smrtnih zimskih pokrajin, kakršne so ostale za njimi. In junak tega romana, v katerem se prepletata eros in tanatos, tržaški Slovenec, povsem osamljen mladi človek, ki za seboj nima samo uničevalnega lagerja, pač pa tudi hudo izkušnjo s fašizmom, z vojaščino v italijanski vojski na sahar-

Nekoč sem mu na pol v šali rekel, da bo nekega dne njegovo literaturo, ki v dobršnem delu izhaja iz stisk ogroženega življenja te manjšine, poznal ves svet, te manjšine pa ne bo nikjer več. Kar nekoliko jezno me je pogledal. Vprašanje obstoja slovenskega jezika ni bilo nekaj, s čimer bi se šalili. Zanj je zastavljal svoje življenje.

skem pesku, s slovensko odporniško ilegalno po kapitulaciji Italije, z zasliševanji Gestapa in smrtjo svoje ljubljene, v resnici ni nihče drug kot avtor sam, z drugim imenom, alter ego Borisa Pahorja. Tisto pariško pomlad in poletje, se spominja, mu je bilo v duši tako, “kakor da ni mrtev, a tudi ne živ”. Vendar je bil živ, vedno bolj, iz Pariza se je vrnil v rodni Trst. Tam je nekaj let pozneje, ko so se pod mediteranskim soncem umirili spomini na Kruppove vozičke, ki so vozili trupla skozi sneg in

noč, začel pisati danes znamenite romane *Vila ob jezeru*, *Nekropola*, *Mesto v zalivu* in druge, med njimi omenjeni *Spopad s pomladjo*, ki je poln rastočega vitalizma in erotizma, in je v njem energija celega novega življenja, nastalega iz ničelne točke porušenega evropskega sveta.

Prijatelja Borisa sem mnoga leta obiskoval v njegovi hiši sredi ozkih ulic, ki se na Kontovelu od morja

jemno knjigo o bratu, pogumnem partizanskem poveljniku Janku Premrlu - Vojku. Takrat smo bili v hipu v središču tiste razprave, ki je Borisa najbolj vznemirjala: slovenski odpor proti fašizmu, ki ga je zasenčila povojna “glajšaltinga”, kakor je ideološki prevzem upornišva imenoval Edvard Kocbek. Boris ni bil zmeraj lahek sogovornik, neutrudno in trmasto je zagovarjal svoja stališča. Nekoč sem ga debelo uro prepričeval, naj knjigo zgodb o Trstu naslovi *Trg Oberdan*. Odločno je ugovarjal, kajti ime italijanskega iredentista, po katerem je znameniti tržaški trg dobil ime, je bilo slovensko, torej mora biti, je govoril Boris, Oberdank. Vsi moji argumenti so bili zaman. Nazadnje je nastopila odločna Rada: “Poslušaj ga vendar!” In tako je bilo, sprejel je predlog za naslov knjige. Ne ker bi poslušal mene, pač pa Rado. Pogosto so ga spomini zanesli v leta, ki jih je preživel okrog nekega drugega tržaškega trga.

Otroštvo je preživel spodaj, v centru mesta, okrog Trga Ponterosso, in od tam je tudi prva izkušnja z nasiljem podivjane množice, z ognjem, ki se je v njegovem spominu in njegovih besedilih ponavljala tudi po tem, ko so jo prekrili plameni ognja iz krematorija. Še preden so fašisti v Italiji prišli na oblast, so v samem središču Trsta požgali veličastno stavbo arhitekta Maksa Fabianija,

slovenski Narodni dom. Pahorjeve otroške oči so videle navdušene obraze, ki so pozdravljali plamene, in črno-srajčnike, ki so med tuljenjem sekali gasilske cevi, da je mogla zgradba temeljiteje pogoreti. Videle so tudi grmade pred Verdijevim spomenikom, na katerih so gorele slovenske knjige. Prav v Trstu je fašizem, v času, ko so mu futuristi posvečali slavlne verze in drzna dejanja, prvič pokazal svoj pravi obraz, sovraštvo do vsega "tujerodnega" in "barbarskega", uniformirano teatralnost in ulično brutalnost. Borisa Pahorja je izkušnja s fašizmom zaznamovala za vse življenje. Pravica do kulturnega, kmalu zatem pa kratko malo fizičnega obstoja Slovencev v Italiji, je postala in tudi po vojni ostala leitmotiv dela njegove literature, pozneje pa tudi angažirane publicistike. Kritiki, ki so mu očitali, da se preveč ukvarja z "nacionalno" problematiko, so pozabljali, da za tem stoji globoka eksistencialna izkušnja prepovedane jezika, zatirane kulture in ogroženih življenj. Pozabili pa so tudi na to, da se je Pahor med študijem humanistike na univerzi v Padovi dobro seznanil z italijansko književnostjo, in ne samo da jo je v letih po vojni na liceju v Trstu poučeval, ampak je tudi veliko pisal o njej, dolgo vrsto esejev z občudovanjem njenih estetskih in etičnih vrednosti. S prizadevanjem za pravice do obstoja slovenske manjšine ni bil nasprotnik Italije, pač pa fašizma in po vojni njegovih nacionalističnih recidivov, ki so posebej izrazito cveteli v Trstu. V mestu, ki se je rado pohvalilo z literarnim kozmopolitizmom, v razmerju do slovenske manjšine pa je še v drugi polovici 20. stoletja kazalo skrajno netoleranco in pogosto provincialno surovost.

Konec tridesetih let je Pahor prišel v stik z intelektualno prodornim, evropsko usmerjenim gibanjem krščanskih socialistov, ki so se v Ljubljani zbirali okrog pesnika Edvarda Kocbeka in njegove revije *Dejanje*. Skupina, ki je gojila stike s francosko revijo *Ésprit* in personalizmom njenega urednika Mou-

niera, se je znašla v konfliktu s takrat prevladujočim slovenskim klerikalizmom in se močno približala levi. Vendar se je zavedala tudi nevarnosti komunističnega totalitarizma. V *Pre-mišljevanju o Španiji* je Kocbek opozarjal pred obema totalitarizmoma. Kljub temu so se ob izbruhu vojne krščanski socialisti pridružili sprva koalicijski Osvobodilni fronti, ki so si jo na koncu povsem podredili komunisti. A na začetku vojne pravzaprav druge izbire sploh ni bilo. In tudi za Borisa Pahorja, ki je že dobro poznal pravi obraz fašizma, je bila ta odločitev samoumevna. Po kapitulaciji Italije in vrnitvi iz Libije, kamor je bil poslan po vpoklicu v italijansko vojsko, se je pridružil slovenskemu odporu v Trstu, kmalu zatem so ga aretirali, preživel je zaslišanja Gestapa, ki je takrat že zagospodaril v mestu, poslali so ga v koncentracijsko taborišče.

Končno ga je "odkrila" Italija

Prve Pahorjeve knjige v letih po vojni so ga naredile v Sloveniji za priljubljenega in zaželenega avtorja. Vendar ne za dolgo. Ko je njegov prijatelj Kocbek v Ljubljani izdal knjigo novel pod naslovom *Strah in pogum*, ki je prvič odprla globlje moralne razsežnosti in tudi negativne plati partizanskega odpora, se je zoper njega začel pravi ideološki pogrom. Komunisti že zdavnaj niso bili več Osvobodilna fronta, ampak samo še diktatura. Boris Pahor je v slovenskem *Primorskem dnevniku* vzel velikega pesnika v bran. In tako še sam prišel v spor z novim totalitarizmom, ki je bil toliko težji, saj je slovenski, oziroma jugoslovanski, komunizem prav za Slovence v Italiji še zmeraj pomenil veliko upanje. Okrog Pahorja se je začel stiskati obroč zamočevanja, vrstili so se politični napadi in potem leta samote. V Sloveniji je bil nezaželen, v Italiji je bil manjšinski avtor, ki piše v slovenščini, neobstoječa oseba. V začetku sedemdesetih let so njegovo knjigo publicističnih besedil *Odisej ob jamboru*, ki

Boris Pahor in Drago Jančar sta pogosto razpravljala, leta 2007 tudi na okrogli mizi o Srednji Evropi na knjižnem sejmu v Leipzigu.

so se zavzemala za politični pluralizem in večjo samostojnost Slovenije znotraj Jugoslavije, uslužbenci tajne policije plenili knjižnicah in stanovanjih. Nekaj let zatem so mu prepovedali vstop v Slovenijo, ker je v Trstu objavljenem pogovoru z Edvardom Kocbekom odprl strašno resnico o povojnih pobojih političnih nasprotnikov. Toda Pahor je pisal svoje romane in članke naprej, v Trstu je izdajal revijo *Zaliv*, močno je bil aktiven v evropskih organizacijah za zaščito narodnih manjšin.

Osemdeseta leta so ga vrnila v slovensko javnost s ponatisi knjig, številnimi intervjuji in članki, devetdeseta so mu prinesla prevode v Franciji, Nemčiji, Ameriki. Le v njegovem Trstu italijanski someščani, razen redkih intelektualcev, še zmeraj niso vedeli zanj. Pahorjevo delo jih ni zanimalo, kakor jih nikoli niso zanimali problemi vse bolj asimilirane slovenske manjšine. No, nazadnje ga je le "odkrila" tudi Italija in ga obsula s pozornostjo, prevodi, nagradami, odlikovanji.

Nekoč sem mu na pol v šali rekel, da bo nekega dne njegovo literaturo, ki v

dobršem delu izhaja iz stisk ogroženega življenja te manjšine, poznal ves svet, te manjšine pa ne bo nikjer več. Kar nekoliko jezno me je pogledal. Vprašanje obstoja slovenskega jezika ni bilo nekaj, s čimer bi se šalili. Zanj je zastavljal svoje življenje.

Pravzaprav srečen človek

Z Borisom Pahorjem sva se srečala ko sem bil študent, začetnik v literaturi in kmalu zatem tudi v političnem sporu s svojo ozkosrčno in doktrinarno okolico. Prvi hip sem v njem odkril ne samo pisatelja, ampak tudi svobodnjaškega in upornega človeka. Klical me je "moj mladi prijatelj" in še dolga leta pozneje, ko nisem bil več mlad, niti malo ne, on pa tudi ne tako star, kot bi lahko sodili po njegovih letih, ki so šla čez devetdeseto. Takrat nekoč, ko niso minevala samo najina leta, ampak se je tudi zgodovina človeštva po svojem šteju obrnila v novo tisočletje, sva bila oba na knjižnem sejmu v Saint Malóju na bretonski obali, kjer sva predstavljala jaz svoj prvi, on pa že peti ali šesti knjižni prevod v francoščino.

Pahor je v dvorani, ki jo je do zadnjega kotička napolnilo kakšnih osemsto poslušalcev, pozabil na literaturo in svojo slavo in z vso vehemenco spregovoril o pravici do obstoja bretonske kulture in jezika ter ostro kritiziral aroganco centralizirane Francije. Dvorana ga je nenehno prekinjala s ploskanjem.

Ko sva se vozila z vlakom nazaj v Pariz, sem mu z mislijo na ta dogodek rekel, da je pravzaprav srečen človek. Ne samo zato, ker njegovo literaturo, ki so jo v Sloveniji kakšni kritiki omalovaževali, zdaj pozna in ceni lep del Evrope in Amerike, tudi ne zato, ker so marsikateri njegove prepovedane misli, recimo o demokratični Sloveniji, postale resničnost, pač pa zato, ker je preživel ideološko in totalitarno stoletje kot camusovski *L'homme révolté* (uporni človek) in ga veselje do kritike in disputiranja ni nikoli zapustilo. "Kaj pa vem?" je rekel, "Mogoče imaš celo prav." Potem se je zagledal v blago francosko pokrajino, ki jo je nekoč že gledal, leta 1945 z nekega drugega vlaka, na katerem so se iz koncentracijskega taborišča vozili "nemogoči potniki". •

Zgodovinarja dr. Borut Klabjan in dr. Gorazd Bajc, avtorja knjige *Ogenj, ki je zajel Evropo: Narodni dom v Trstu (1920–2020)*

S Pahorjem se je poslovilo 20. stoletje

V ponedeljek se je z Borisom Pahorjem poslovilo 20. stoletje. Odslej ni več spomin, je le še zgodovina. Z njim je odšel še zadnji veliki pričevalec kratkega stoletja, kot bi zapisal britanski zgodovinar Eric Hobsbawm. Verjetno zato, ker ni poznal Borisa Pahorja: Pahorjevo 20. stoletje je bilo vse prej kot kratko.

DR. BORUT KLABJAN,
DR. GORAZD BAJC

Ali je mesto v zalivu dejansko prebolelo grmado v pristanu in dokazalo, da se je iz Pahorjevih tekstov nečesa naučilo?

Rodil se je 26. avgusta 1913. Tistega dne je tržaška *Edinost* na prvi strani poročala, da se je oblikovala mednarodna komisija za preučevanje masakrov med pravkar zaključenimi balkanskimi vojnami. Če je kdo mislil, da bodo na tak način preprečili medčloveško klanje, se je bridko zmotil. Naslednja desetletja sta zaznamovali dve svetovni vojni in pokoli vseh vrst, ki jim ni videti konca niti v času, ko je Boris Pahor, po skoraj 109 letih življenja, legel k zasluženemu večnemu počitku. Kar je v življenju vedel, je tudi zapisal - ne vsega, a marsikaj je zli na papir, še marsikaj drugega pa povedal. Z besedami ni štedil, četudi niso bile najbolj zaželenne, saj se po navadi niso prilagajale sprotnim potrebam in spreminjajočim se okoliščinam. Niso se niti na enem njegovih zadnjih nastopov, ko je 13. julija 2020 iz rok slovenskega predsednika **Boruta Pahorja** in njegovega italijanskega kolega **Sergia Mattarella** prejel visoki državni odlikovanji. Novinarju tržaške televizije, ki je vanj silil z večnim vprašanjem o fojbah, je zabrusil, da gre za neumnost, in na samosvoj način ošvrknil bazoviško pometanje zgodovine pod preprogo v imenu skupne amnezije preteklosti.

Kako drugače, saj ga je zgodovina zaznamovala že od malih nog: velika

vojna, španska gripa, ki je prizadela tudi njegovo družino, in tržaški razizem, ki je zanimal Narodni dom. V nedavnem filmu, ki ga je o njem posnela britanska televizija BBC, se je spominjal, da je takrat zasovražil italijanščino. Kako bizarno za človeka, ki je nato dobri dve desetletji na slovenskih šolah v Trstu poučeval italijanski jezik in književnost.

O krutosti in smrti, obenem o upanju v prihodnost

A življenje je večkrat bizarno - človeka, ki danes velja za simbol slovenstva, je v taboriščni pekel pahnila prav slovenska, domobranska roka. In če so mu nato povojne jugoslovanske oblasti zaradi podpore Edvardu Kocbeku prepovedale vstop v državo, so na drugi strani prisluhnile prošnji za gmotno podporo njegovi tržaški reviji *Zaliv*. Na eni strani so ga obravnavale kot političnega nebodigatreba, na drugi pa so morale vseeno priznati, da je bil *Zaliv* "še vedno izrazito antiklerikalna revija", kot se je v poročilu izrazil predsednik Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) Janez Vipotnik. Kar je bilo ljubljanskemu političnemu vrhu nedvomno po godu. Hkrati pa so ga prek tajne politične policije, Udbe oziroma SDV, stalno nadzorovali; kot marsikoga

drugega, tudi ljudi zelo različnih svetovnih nazorov.

S svojimi deli, v katerih je razgalil demone preteklosti, je Evropejcem zapustil nesmrtna pričevanja o krutosti in smrti, a obenem o upanju v prihodnost. Tudi zaradi tega je skrajno reduktivno, če o njem mnogi pišejo, da je eden izmed najpomembnejših slovenskih ali tržaških pisateljev - bil je oziroma ostal bo evropski ali svetovni mojster literature. Ravno tako bo reduktivno, če se bomo nanj spomnili le zaradi literarnega ustvarjanja. Boris Pahor nam je zapustil kopico drugih zapisov, na primer dnevniških. Koristni so zlasti zgodovinarjem, saj je marsikaj sproti - večkrat brez dlake na jeziku - komentiral in si z marsikom dopisoval. Njegova zapuščina, depoinirana v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, nam bo vsem velik izziv. Pahor je bil namreč nemalo krat v središču pobud, ki so se v slovenskem prostoru zvrstile po drugi svetovni vojni, od t. i. slovenske levice, želje po vsestranski svobodi proti vsem totalitarizmoma do pravic manjšin; med temi tudi slovenske v Italiji. K njej se je vsakič vračal in zavračal njeno sektaštvo ter pomanjkanje narodne premočrnosti - s takim bičem ni mahal le v zamejstvu, ampak tudi v državi matičnega na-

roda. Sedaj se mu množično klanjajo, a somišljenikov večkrat ni bilo na pretek.

Med pomembnejšimi zaslugami, ki jih ima Boris Pahor, je tudi opozarjanje italijanske javnosti na tržaške Slovence. Njegovo sodelovanje v televizijski oddaji *Che tempo che fa*, intervjuji v najpomembnejših italijanskih časopisih in nenazadnje pozornost, ki so jo njegovi smrti posvetili italijanski mediji, so segli tja, kamor ni nihče pred njim. Zato ne bi bilo neprimerno, če bi se mu mesto, ki ga je tako zasnoval in popisal, oddolžilo: že res, da se je v zadnjih letih mesto brez spomenikov prelevilo v prestolnico spomina in spominskih obeležij - prav zaradi tega bi si ob Sabi in Joyceu Boris Pahor zaslužil spomenik sredi Oberdankovega trga, saj bi prav njegova materializirana podoba v središču mestnega obzorja dejansko pokazala, ali je mesto v zalivu dejansko prebolelo grmado v pristanu in dokazalo, da se je iz Pahorjevih tekstov nečesa naučilo. Na tak način bi tržaška družba pahnila tiste mestne svetnike, ki so ob njegovi komemoraciji protestno zapustili dvorano, tja, kamor spadajo: na smetišče (zgodovine). Če tega ne bo, pa bo enostavno dokazalo, da se metulj ni premaknil s tistega prekletega obešalnika. •

Bo matična domovina le sprevidela, da še zmeraj živijo tudi zunaj meja njeni otroci, čeprav jim je ugasnil stoletni Svetilnik?

Jeklena zavest rastoče besede

Zgodilo se je, kar se je moralo zgoditi, in vendar mi je, kot da se Boris še ni poslovil. Čutim ga še zmeraj, soseda v bregu pod Kontovelom, priklenjenega na občudovanje zaliva in na mesto, ki mu je posvetil svoje pero in življenje. Na ekranu današnjega sončnega dne pa se mi vrstijo prizori in besede, ki naju vežejo že iz srednješolskih let, odkar sem zalistal v čarobno knjigo, ki sem jo ta hip odložil na svojo desno, da jo med tipkanjem lahko pobožam. Ali berem: Boris Pahor, Moj tržaški naslov. Založila in izdala jo je Gregorčičeva založba v markantni opremi Lojzeta Spacala leta 1948, bilo pa ji je usojeno, da ostane moje najljubše Pahorjevo delo.

MIROSLAV KOŠUTA

Najljubše mi je zaradi mesta v naslovu, zaradi globokih čustev, ki so se razvejala v naslednicah, in zaradi drobcenega pisanja na zavihku: "Ta knjižica naj bo danes, ko je bitka za slovensko besedo še zmeraj naš vsakdanji kruh, prvo priznanje generaciji, ki ji je bila ta bitka najvišji smoter življenja. In še naj bo ta knjižica klic k ponosu in samozvesti našim slovenskim dijakom in tržaški slovenski mladini. In še naj bo klic k edinosti v obrambi slovenske kulture, k ostvaritvi samonikle tržaške sodobne slovenske književnosti. Naj bo za nas Slovence, ki živimo na prepihu, ki smo na križišču svetovnih cest, jeklena zavest, da mora slovenska beseda pogumno rasti, rasti nemotena ob plimi in oseki dnevnih trenj."

V dijaku porajajoči se avtor je zasulil svojo pot.

Slava čez mejo, pisatelj pa ne

O bližanju in sodelovanju z neuklonljivim borcem sem svoje že povedal in zapisal. Bila sva na istem bregu, čeprav ne zmeraj istih misli, zato sem bil med ustanovitelji revije *Zaliv*, po tretji številki pa sem se umaknil; ne prvi ne zadnji. Kot človek je znal biti zamerljiv, kar pa v mojih očeh ni nikdar zasenčilo pisatelja in borca. Ko je prihajal v Ljubljano, sem ga nekajkrat povabil na čaj, dokler ni vabila zavrnil: "Nimam časa, da bi ga zapravljaj z nekom, ki ne sodeluje v *Zalivu*!"

Trudil sem se, da se ni moj odnos do njega v ničemer spremenil. Jeseni

Miroslav Košuta je Pahorja leta '71 prosil za podpis, ovekovečil ju je Mario Magajna.

1969 sem se vrnil v Trst prepričan, da je preživetje manjšine odvisno predvsem od nje same in da je primarnega pomena prav kultura. Šola, jezik, gledališče, knjiga naj nam bojo kot zalivski zrak, ki ga dihamo. Politika ima svoje interese s takšnimi ali drugačnimi predznaki, kultura svoje dolžnosti s skupnim imenovalcem. Zato sem si prizadeval zglediti odnose s Pahorjem in z Rebulo, elitnima predstavnikoma skupnosti. Kar mi je uspelo z Alojzom, je splošno z Borisom, čigar prevodi so se širili po Evropi in nazadnje celo v Italijo, da je njegova slava odmevala tudi onstran meje, čez katero mu je bilo nekaj let prepovedano.

V govoru ob osemdesetletnici bazoviških žrtev pa sem ugotavljal: "Ko bi Boris Pahor živel samo devetdeset let, ki jih za človeka z njegovim križevim potom nikakor ne bi bilo malo, bi umrl v Italiji popolnoma neznan, v domovini pa domala tudi. Moral je zasloveti v Franciji in drugod po svetu, da ga je nazadnje spoznal italijanski del rodnege mesta in v tej novi luči tudi dežela Kranjska. Zdaj mu vsevpred kadijo in ga obremenjujejo s priznanji, ko da bi spirali s sebe izvirni greh, ki je v nepoznavanju stvarnosti, katere glasnik je njegov opus. Borisu Pahorju, živi priči požiga Narodnega doma, kovanemu v soju krematorijskih peči,

njegovemu trmastemu vztrajanju, njegovemu sitnemu vračanju na kraj tujega zločina se moramo zahvaliti, če smo kot skupnost v nekaj mesecih napravili desetletja dolg korak na poti do svoje resnične podobe v očeh bližnjih in širšega sveta."

Nazadnje pa je viharik dočakal celo rokovanje z državnima predsednikoma in vrnitev Narodnega doma, ki ga je kot otrok videl v plamenih, v slovenske roke.

Svetilnik, enkratni čudež

Potem sva se srečevala redko, slišala pa redno. Pred kakim tednom mu je gospa Vera nesla telefon v posteljo. Jecjal je s težavo, povedal isto kot pred letom, kot pred desetletji: Dachau, Dora, Bergen-Belsen ... Odleglo mi je, da je še zmeraj on in z nami.

Ob lanskem Borisovem rojstnem dnevu sem pisal Rebuli, kjerkoli že je, o veri v čudeže. Končal sem z besedami, ki sem jih dolžan ponoviti: "Na koncu, dragi moj, naj ti odgovorim še na vprašanje, s katerim sva zaključila večino pogovorov: Kako je z Borisom? No, to pot lahko tudi o njem rečeva, da je tudi sam enkratni čudež. Ne le, ker še diha, pač pa ker misli razsodno in celo posega v javnost: zato Slovenija še ve za nas! Iz njene zavesti pa bo z njim izginilo tudi zamejstvo."

Ostaja mi upanje, da sem slab prerok in sem se motil. Upanje, da bo matična domovina končno le sprevidela, da še zmeraj živijo tudi zunaj meja njeni otroci, čeprav jim je ugasnil stoletni Svetilnik. •

Če bomo svoj odnos do njega oblikovali v plemenit predmet nacionalnega ponotrnanja, bo Boris Pahor deloval še po smrti

Skozi Francijo je prišel v Trst in Slovenijo

Ob smrti velikega pisatelja in dragega prijatelja me veseli dejstvo, da o tem dogodku pišejo po Evropi. Sporočila o omembi Pahorjeve smrti sem dobil iz Francije, Nemčije, Španije in Italije. To je vsekakor pomembna razpoznavnost slovenskega avtorja.

DDR. EVGEN BAVČAR

Borisa Pahorja mi je leta 1986 na manifestaciji Trouver Trieste v Parizu predstavil dr. Aleš Lokar, ki ga je tako rekoč skozi zadnja vrata pritihtapil med udeležence Trstu posvečenega kulturnega dogodka. Seveda sem bil v hudi zadregi kot odgovoren za slovensko stran, ko so me italijanski kolegi spraševali po Alojzu Rebuli in Borisu Pahorju. V program nista bila vključena, niti kot navadna udeleženca nista bila omenjena. Seznam ni bil odvisen od mene, odločale so slovenske organizacije iz Trsta in njihova občinska oblast.

Pahor je bil persona ingrata na obeh straneh, seveda tudi pri ideologiji, vladajoči v Sloveniji. Takrat sem se domislil, da bi morda prek Francije, kasneje tudi Nemčije, le prispel v Italijo in Trst in tudi v Slovenijo. Načrtovana pot je bila dolga, a je uspela. Poudarim naj, da sta Pahor in Rebula postala člana SAZU-ja, potem ko sem ju predlagal kot prvi predsednik Svetovnega slovenskega kongresa za Francijo, podprl pa me je tudi predsednik akademije France Bernik. Hvaležen sem tistim redkim posameznikom, ki so kasneje odločno podpirali mojo zamisel. Naj na slovenski strani omenim ministra Jožefa Školca in Andreja Štera, založnika Zdravka Dušo in Petra Tomšiča ter Lojzeta Peterleta, radijko in televizijko Nevo Zajc, ki se jim je z uspešno promocijo Pahorjevih del v Italijo pridružila

Pred devetimi leti so se na simpoziju Pahoriana danes v ljubljanskem Cankarjevem domu srečali (z leve) Boris Pahor, njegov francoski založnik Pierre Guillaume de Roux, čigar življenje je bolezen pretrgala lani, in Evgen Bavčar.

Tatjana Rojc. Nikakor ne smem pozabiti Pahorjevega francoskega založnika Pierra Guillaumea de Rouxa in številnih novinarjev, minister Hervé Gaymard pa se je celo oglašil pri Pahorju doma, da mu je pisatelj podpisal nekaj prevedenih knjig.

Spominjam se, kako so me klicali iz kabineta predsednika Jacquesa Chiraca, ker so hoteli, da bi predsednik ob inavguraciji taborišča Struthoff kot evropskega centra za deportacije osebno nagovoril nekdanjega taboriščnika Pahorja. Do tega ni prišlo, ker slovenska stran ni dobila sred-

stev za Pahorjevo potovanje v Pariz, meni pa je uspelo doseči le, da bi ga brezplačno peljali skupaj s francoskimi nekdanjimi borci iz Pariza v Alzacijo. To je bila velika zapravljena priložnost. Zdaj se čudim, kako sva z dragim prijateljem Pahorjem vztrajala kljub porazom in dolgim čakanjem na izdaje njegovih knjig.

Ostajajo neuresničene želje

Z Borisom Pahorjem odhaja stoletno eksistenčno izkustvo v spoznavanju preživetja, upora zoper vse smrto-

nosne ideologije ter stalno vztrajanje pri eksistenčnih načelih narodne identitete. Utihnil je najpristnejši krik slovenske narodne samoniklosti iz Trsta, veljaven za vesoljno slovenstvo. Njegova obramba narodne, kulturne in jezikovne identitete je doživljala priznanja v širnem svetu. Obžalujem, da se nekatere njegovih etičnih želja niso uresničile, čeprav jih je ponavljal brez predaha: uvedba domovinske vzgoje v slovenske šole, zrelejši in odgovornejši odnos do edinstvenosti slovenske državnosti in njenih simbolov, narodna sprava, ki jo je sam uresničeval na vsakem koraku, ko je zavračal partikularne interese, priložnostne ideologije in se vztrajno upiral rekuperacijam slovenske narodne eksistence.

Upam, da bo sedanja generacija v spomin na njegovo življenje in delo vsaj deloma uresničila pisateljeva načela in eksistenčne imperitive. Novim rodovom Slovencev s svojim enkratnim izkustvom posreduje nujnost aktivnega hrepenenja v podporo stoletnim idealom slovenskega bitja in žitja. Če bomo svoj odnos do njega oblikovali v plemenit predmet nacionalnega ponotrnanja, bo Boris Pahor deloval še po smrti. Spomin nanj je pogoj za preživetje naroda s posebnim obrazom v demokratični družini evropskih ljudstev, jezikov in kultur. Z njim in v spominu nanj ostaja Camusov uporni človek aktualen za našo in tudi za bodočo generacijo. •

Utihnil je najpristnejši krik slovenske narodne samoniklosti iz Trsta, veljaven za vesoljno slovenstvo. Njegova obramba narodne, kulturne in jezikovne identitete je doživljala priznanja v širnem svetu.

POLJANKA
DOLHAR

Tu, med nami

Na odhod staroste slovenskih pisateljev smo se v mislih pripravljali nekaj let, a nikoli zares. Zdelo se je nemogoče o njem razmišljati v pretekliku, ko pa je čil, zdrav, prodorno razmišljujoč proslavil stoti in potem še stopeti in stoosmi rojstni dan. Nemogoče se zdi, da se v teh tednih ne bi "oglasil" in posvaril pred grozotami, ki se dogajajo v Ukrajini, ali kaj "svetoval" novi slovenski vladi. A tudi čudežno življenje Borisa Pahorja je moralo ugasniti.

Po poplavi besed, ki so sledile njegovemu odhodu, je zdaj na nas, na vsakem, da nanj ne pozabimo. Da zaživimo v duhu njegovih besed. Izrečenih in zapisanih - v kratkih zgodbah, romanih, esejih. V dnevnikih, intervjujih, polemikah. Pahor nam zapušča ogromno besed o najsvetlejših in najtemnejših straneh življenja. Ubesečil je lepoto bivanja, uživanja v majhnih rečeh - lesketanju morja ali šelestenju borov na kraški gmajni. Pisal o ljubečem dotiku, ljubezni in ljubljenosti. O teptanju človeškega dostojanstva, ko neizrekljivo postane resnično, o smrti.

**Pa še o nečem - nam in svetu - govori Boris Pahor.
Da smo v Trstu doma.
Da smo tu od nekdaj.**

S svojo življenjsko zgodbo, ki je zgodba mnogih Primorcev, nas opozarja, kam vodi že najmanjše kratenje osebnih pravic. Sviri nas pred zablodami avtoritarnih režimov in kolaboracije. Opozarja nas, da cena svobode - pa naj se še tako banalno sliši - ni nikoli previsoka, da je ne bi mogli plačati. Da je zanj treba, ko časi to od nas zahtevajo in je tudi tipkanje na domači pisalni stroj smrtno nevarno, tvegati življenje.

V ušesih nam odzvanjajo njegove do onemoglosti ponavljane besede, da v nacističnih taboriščih niso umirali samo Judje, ampak tudi antifašisti - rdeči trikotniki kot on -, Romi, homoseksualci. Pahor nas roti: niti 80 let kasneje ne pozabite na njihov pepel. Ne ploskajte meni, zaploskajte njim, ki se niso vrnili, je rad ponavljal. In kljub doživetemu ni nikoli izrekel sovražne besede.

Pahor vsakega izmed nas opozarja, da bo dober človek, če bo spoštoval sebe in svojega sosedo, če bo zanj zahteval, kar zahteva zase. Če bo gojil narodno zavest, ki ni nikoli nacionalizem, dokler noče prevladati nad drugim narodom.

Pa še o nečem - nam in svetu - govori Boris Pahor. Da smo v Trstu doma. Da smo tu od nekdaj. Mestne ulice, pomoli, kanali govorijo tudi slovensko. V njegovih knjigah, v katerih je postavil spomenik Trstu in njegovim ljudem, prav gotovo. Skrajni čas je, da se Pahorjev Trst pokaže tudi navzven: slovenščina naj vstopi v mestni svet, kot je Pahor zaželel leta 2013, ko so mu kot prvemu Slovencu tam podelili naziv častnega občana. Ljudje naj zdaj z lahkim zdaj s težkim korakom stopajo po Pahorjevi ulici, trgu, parku ali stopnišču. Domačini in turisti naj se fotografirajo ob njegovem kipu, tako kot se ob Sabovem, Svevovem, Joyceovem, ki so s Pahorjem Trst postavili na zemljevid svetovne književnosti. Kraj, kjer bi lahko stal, je veliko in še več. Kajti Boris Pahor je bil v Trstu marsikje doma. In tu, med nami, tudi ostaja. •

Boris Pahor se rodi v Trstu, v središčni Ulici del Monte, 26. avgusta 1913. Mama Marija Ambrožič je kuharica pri ugledni tržaški družini, oče Franc Pahor je fotograf na kvesturi. V družini se kasneje rodijo tudi sestre Evelina, Mimica in Marica. Leta 1918 Mimico vzame španska gripa.

»Tekla sva dol po Ulici Commerciale, ob tramvajski progi. Spominjam se dima in saj: nebo je bilo polno drobcev, isker, ki so se svetile kot kresnice. S sestro sva se ustavila pred kavarno Fabris. Na trgu je bilo polno ljudi. Iz vseh teh oken so uhajali zublji in dim: to je bilo najhujše.« Bilo je 13. julija 1920, v Trstu je gorel Narodni dom.

Očeta Franca hoče nova italijanska oblast premestiti na Sicilijo, zato se raje upokoji; da bi preživel družino, prevzame očetovo stojnico na Rusem mostu, kjer prodaja sveže maslo in druge proizvode.

Boris začne leta 1920 obiskovati slovensko šolo v Rojanu, a samo nekaj let. Fašistični režim ukine slovenski pouk, Boris mora v italijansko šolo, italijanščina mu povzroča velike težave.

Leta 1940 je Boris vpoklican v italijansko vojsko. Pošljejo ga v Libijo, on pa s seboj odnese tudi knjige: na liceju Carducci v Bengaziju maturira, kar mu omogoči vpis na univerzo. V letih od 1941 do 1943 je tolmač v taborišču jugoslovanskih ujetnikov na Gardskem jezeru, istočasno opravlja izpite na leposlovni fakulteti v Padovi.

15. aprila 1945 zavezniki osvobodijo Bergen Belsen, Boris Pahor se odpravi na pot v družbi treh Francozov. 4. maja je v Parizu, ki postane zanj kraj novega rojstva. Ker je jetičen, ga pošljejo na zdravljenje v bližnji sanatorij Villiers-sur-Marne. Vrnitev v življenje mu lajša ljubezen bolničarke Madeleine, ki se je v slovensko književnost zapisala z imenom Arlette (Spopad s pomladjo).

Konec leta 1947 je Pahor spet v Trstu. Nekaj mesecev kasneje pri Gregorčičevi založbi izide njegova prva knjiga - zbirka kratke proze Moj tržaški naslov, ki jo opremi slikar Lojze Spacal. Redno objavlja tudi v tržaški reviji Razgledi, ki jo ureja France Bevk. Na univerzi v Padovi diplomira z nalogo o Edvardu Kocbeku. Na slovenskih višjih šolah začne poučevati italijanski jezik in književnost.

Boris Pahor medtem vztrajno piše, najraje v sobi nad gostilno Pri Marički v Dutovljah. Pri raznih založbah objavlja romane (prvi nosi naslov Mesto v zalivu, 1955), novele, eseje, dnevniške zapise. Med Pahorjeve ljubezni spada tudi gornišstvo. Že v študentskih letih rad zahaja v hribe, na Višarje, Lovce, Snežnik, Nanos, Kanin, Montaž, Viš. Na najvišjem slovenskem vrhu stoji nič kolikokrat, baje šestnajstkrat!

Po dveh neuspešnih letih na trgovskem zavodu ga starši vpišejo v koprsko semenišče, kar odločilno zaznamuje Pahorjevo osebnost. Tu se začne bolj zanimati za slovenski jezik in kulturo, postane narodno zaveden. Kasneje opusti študij teologije in zato ostane brez mature, družni se s tržaško antifašistično mladino, prijateljuje z družino Tomažič, Vojko Šmuc, Zoro Perello ... V ilegalnem slovenskem tisku (tudi sam izda dve reviji) objavlja prve literarne poskuse.

Po 8. septembru 1943 se Boris vrne v Trst. Prepričan je, da se bo pridružil partizanom, a ga prepričajo, da ga Osvobodilna fronta potrebuje v rojstnem mestu. 21. januarja 1944 ga v družinskem stanovanju v Ulici san Nicolò aretirajo domobranci. Mesec dni preživi v koronejskih zaporih, nato ga v vlakom odpeljejo v Nemčijo. Pred njim se odprejo vrata barak v taboriščih Dachau, Natzweiler-Struthof, Dora-Mittelbau, Harzungen, Bergen Belsen.

Leta 1952 se poroči z Radoslavo Premrl, sestro narodnega heroja Janka-Vojka. V zakonu se jima rodita hčerka Maja in sin Adrijan. Po ženini smrti (2009) njuni skoraj 60-letni ljubezni posveti Knjigo o Radi, v kateri jo opiše kot pokončno in razumevajočo sopotnico. Radonči, kot jo ljubkovalno imenuje, je hvaležen za pomoč pri urejanju revije Zaliv. Predvsem pa zato, ker je razumela njegovo potrebo po svobodi.

V počastitev 70-letnice Edvarda Kocbeka izda revija Zaliv zbornik Edvard Kocbek, pričevalec našega časa (1975). Uredita ga Boris Pahor in Alojz Rebula. V njem je tudi intervju, v katerem Kocbek spregovori o povojnih pobojih domobrancev. Na straneh slovenskih časopisov v Italiji in Sloveniji si sledijo napadi na publikacijo, Pahorju prepovejo vstop v Jugoslavijo, tudi založniki se ga izogibajo: romana Zatemnitev in Spopad s pomladjo izda v samozaložbi.

Začetek 90. let sovпада s počasno, a neustavljivo uveljavitvijo Borisa Pahorja. Preboj mu najprej uspe na mednarodni ravni, predvsem v Franciji in Nemčiji. Leta 1990 izide *Pèlerin* parmi les ombres, prevod romana *Nekropola*, v katerem je pisatelj opisal grozote nacističnih taborišč. Tudi francoski prevod *Spopada s pomladjo* naleti na dobre odzive. Leta 2007 mu Francija podeli red viteza legije časti, leta 2011 še naziv komturja v umetnosti in humanistiki.

Leta 2010 v Verdijevem gledališču v Trstu, na pobudo ljubljanskega in tržaškega župana, uprizorijo Pahorjevo *Nekropolo*. Režijo podpiše njegov nekdanji dijak Boris Kopal. Pahor svoj ganljiv govor sklene s posvetilom Tržčanoma, ki se nista vrnila iz taborišča: Gabrieleju Foschiattiju in Vladimirju Martelancu. Polno gledališče Verdi s spoštljivim ploskanjem počasti tudi njun pepel.

Pahor se neutrudno udeležuje številnih srečanj in predstavitev knjig po Italiji, Sloveniji in številnih evropskih državah ... Vsakič, na primer leta 2010 v Firencah pred skoraj 10.000 dijaki, spregovori o svojih knjigah in življenju, a tudi o svoji skupnosti – tržaških Slovencih. Med srečanj, na katera je posebno ponosen, je tisto z nekdanjim taboriščnikom in diplomatom Stéphanom Hesslom (Brdo, 2011). »Besede srečen ne uporabljam pogosto, sreča je tako labilna stvar ... tokrat pa bi rekel, da sem v Hesslovi družbi doživel uro neke vrste sreče.«

Borisa Pahorja ob stotem rojstnem dnevu počastijo na dveh velikih javnih dogodkih. 26. avgusta se v Ljubljani, po predstavitvi nove monografije *Tako sem živel in slavnostnem kosilu pri predsedniku republike Borutu Pahorju*, na odru Opere zgodi Pahoriana, ki jo v živo predvaja tudi nacionalna televizija. Ob kulturnem sporedu in pogovoru z mladimi je to tudi priložnost za vročitev nagrade državljan Evrope, ki mu jo je na predlog vseh slovenskih evropsolancev podelil Evropski parlament. 29. avgusta je protagonist prisrčnega množičnega poklona v tržaškem Kulturnem domu, v katerem sedi tudi predsednica vlade Alenka Bratušek.

Večino svojih knjig je Boris Pahor napisal v Dutovljah. Gostilne pri Marički, kjer je imel med letoma 1947 in 1974 najeto

sobo, že zdavnaj ni več, na Bunčetovi domačiji sredi vasi pa leta 2017 odprejo Sobo Borisa Pahorja. Uredijo jo na podlagi Pahorjevih spominov in skicirke, v njej so pisalna miza, pisalni stroj, nekatere njegove knjige, priznanja, portreti ... in tudi Prešernova podoba, ki je visela v nekdanji Pahorjevi sobi v gostilni Marije Živec. Odprtja se udeleži tudi slovenski predsednik Borut Pahor. Tržaškega pisatelja spremlja Vera Radič, skrbna pomočnica na njegovem domu na Kontovelski rebri, kjer Boris Pahor umre v noči na ponedeljek, 30. maja 2022.

Ne zgodi se vsak dan, da živi osebnosti postavijo spomenik. 6. aprila 2017 pa v ljubljanskem parku Tivoli odkrijejo spomenik Borisa Pahorja. V bron ga je vliil kipar Mirsad Begić in tržaškega pisatelja upodobil z nepogrešljivo baretko na glavi in aktovko v roki. Pred predsednikom države Borutom Pahorjem in kulturnim ministrom Tonetom Peršakom pisatelj Slovence ponovno pozove k spravi. Njegovim besedam prisluhne tudi prijatelj Edvard Kocbek, ki vlit v bron sedi na bližnji klopci.

narodov Evrope in za nepopustljivo zavzemanje za slovenstvo in demokracijo) ter odlikovanje viteza velikega križa, red za zasluge Italijanske republike.

13. julij 2020 je za Slovence v Italiji zgodovinski dan. Ob stoletnici požiga Narodnega doma je v Trstu podpisan dogovor o njegovi postopni vrnitvi slovenski skupnosti. Dogodku prisostvujeta predsednika obeh držav, Sergio Mattarella in Borut Pahor, ki pred tem obiščeta Narodni dom, z roko v roki pa tudi spomenik štirim bazoviškim junakom in tamkajšnji šoht. Predsednika počastita tudi Borisa Pahorja in mu vročita visoki državni odlikovanji: slovenski red za izredne zasluge (za življenjski prispevek k razumevanju in povezovanju

Na uveljavitev v Sloveniji in Italiji mora Pahor še malo počakati. V Ljubljani mu sicer leta 1992 podelijo veliko Prešernovo

nagrado, leto kasneje je imenovan za dopisnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti (leta 2009 pa za rednega). Resnični preboj in naklonjenost medijev pa nastopita šele v prelomnem letu 2008, ko je Pahor gost v priljubljeni TV oddaji *Che tempo che fa* (RAI 3), ki jo vodi Fabio Fazio. *Nekropola* postane v Italiji knjiga leta, tržaški pisatelj je deležen številnih priznanj tudi v Sloveniji. Njegova dela doživijo ponatise in nove prevode.

Pahor se zadnja leta počuti kot Gina Lollobrigida, ki so jo fotografi ujeli »zgoraj brez«. Fotografi, organizatorji festivalov, šolski ravnatelji skoraj tekmujejo med seboj, kdo ga bo prej povabil v svojo sredo. Kljub starosti ostaja energičen, informiran, razgledan. Poslušalci vseh starosti mu vsakič pozorno prisluhnejo. Tako je tudi ob njegovi stoletnici, ko ga rojstno mesto končno počasti z nazivom zaslužnega občana. V palači na Velikem trgu mu ga podeli župan Roberto Cosolini: avgusta 2013 se tako le zaključi zgodba, ki se je začela leta 2009, ko je njegov predhodnik Roberto Dipiazza izrazil željo, da bi Pahorju podelil častni naziv.

A je namero opustil, ko je pisatelj dal vedeti, da odlikovanja ne bo mogel sprejeti, če v utemeljitvi ne bo omenjen fašizem.

Ob 106. rojstnem dnevu je Boris Pahor protagonist spletne peticije. Profesorji David Bandelj, Nejc Rožman Ivančič in Primož Sturman želijo z njo doseči, da bi pisatelja in njegova dela vključili v učne načrte. Z njegovo uvrstitvijo med obvezne avtorje četrtega letnika slovenskih gimnazij in srednjih šol bi ga javnost še dodatno počastila in mu končno tudi formalno dodelila mesto, ki mu v slovenski književnosti pripada, med drugim piše v peticiji, pod katero se podpiše več kot 500 ljudi.

Nekaj dragocenih spominov

O joti, razglednicah, neusahljivosti

94-letnemu moškemu ne moreš prodajati iluzij. Zato sem se leta 2007 odločil, da Borisu Pahorju ne bom nič povedal. Niti besedice o tem, da je iz Trsta odpotoval, naslovljen na založbo Fazi v Rimu, izvod njegove mojstrovine *Nekropola*. Zamolčal sem srečno naključje, da je knjiga prišla v roke Lauri Senserini. Neobičajni izdajateljici, vajeni razmišljati o književnosti predvsem na podlagi tržne prodaje, ampak tudi občutljivi, modri ženski, ki je prebrala vsa najlepša besedila o holokavstu in lagerskem pekl.

ALESSANDRO MEZZENA LONA

S pomnim se, da mi je prvi stik z Lauro omogočila Silvia Bonucci, dobra pisateljica, ki je prezgodaj umrla. Oba sva bila zgrožena nad tem, da sta bila Boris Pahor in *Nekropola* priznana v Franciji, v Nemčiji, in povsem prezrta v Italiji. »Storiti morava nemogoče, da bo prevedena in izdana,« sva si ponavljala. A med upanjem in gotovostjo, da se bo le prikazala v italijanskih knjigarnah, je bilo ogromno brezno.

Pahorju sem zaupal: »Neki založnik hoče izdati vašo *Nekropolo*.« Nekaj trenutkov je pomolčal. Potem je rekel: »V redu, je pa treba vprašati za dovoljenje Tržiški kulturni konzorcij.« Težko sem verjel, da je tem, ki so poskrbeli za italijansko izdajo z zelo omejenim domotom, iz radodarnosti in hvaležnosti prepustil avtorske pravice tako pomembne knjige.

Preostali del zgodbe je znan. Izid romana po zaslugi **Elida Fazija** in **Alice Di Stefano**, izreden uspeh *Nekropole* v Italiji, nagradi napoli in viareggio, ki so ju Pahorju z aklamacijo podelili leta 2008. In nato intervju **Fabia Fazia** v televizijskem programu *Che tempo che fa* (Kakšni časi), kandidatura za Nobelovo nagrado. Iz vse Italije in Evrope je na Pahorjev dom deževalo tisoče vabil, da bi spregovoril o svoji knjigi, fašističnem preganjanju Slovencev v Trstu, strahotah, ki jih je doživel v nacističnih taboriščih.

Sedaj, ko Borisa ni več, hranim spomin na najine čudovite pogovore, kosila z joto in krompirjem v kozici, na skupno potovanje v Neapelj. Predvsem pa ne bom nikoli pozabil njegove neusahljive želje po življenju, njegove spodobnosti, da razmišlja svobodno, ne da bi ga karkoli pogojevalo. In njegove ganljive zavezanosti maternemu jeziku, slovenščini, in svojim ljudem, ki jih je zgodovina v tem kotu Evrope dolgo maltretirala.

Z mano ostajajo tudi številne razglednice, ki mi jih je pošiljal iz mest, kamor so ga vabili, da bi spregovoril. Znak prijaznosti, naklonjenosti, ki je manjšal razdaljo. In se posmehoval prehodnim modam. »Kajti razglednic,« je pravil Boris Pahor, »ne pošilja več nihče.« Ampak zanj, ki je še vedno pisal na pisalni stroj in preziral računalnik, je bil lov na te kartonaste pravokotnike samo eden od načinov, da se ne bi vdal ponižujočemu uniformiranju ljudi. •

Boris Kobal o svojem profesorju, dramatizaciji njegove *Nekropole*, fašističnih groznjah in čustveni predstavi v Trstu

Ne pištola, odmeval je aplavz!

“Boris Pahor je bil moj profesor italijanščine na slovenskem učiteljsku Anton Martin Slomšek v Trstu, od šolskega leta 1970/71, ko sem se vpisal, vse do mature,” se rad spominja Boris Kobal, ki je kot gledališki režiser veliko pozneje na oder spravil Pahorjevo *Nekropolo* - svojemu profesorju pa pomagal požeti gromek aplavz v hramu italijanske kulture, tržaškem Verdiju.

ANDRAŽ GOMBAČ

“Pahor je italijansko kulturo temeljito preštudiral - in dokazal, da smo mi sposobni obvladati njihov jezik, medtem ko oni niti približno ne morejo našega.”

BORIS KOBAL

Bil je odličen profesor, pribije **Boris Kobal:** “Govoril nam je, da ravno kot Slovenci moramo obvladati italijanščino in italijansko literaturo. Izhajal je iz lastne izkušnje, kot italijanski vojak je maturiral v Libiji in temeljito preštudiral italijansko kulturo - in dokazal, da smo mi sposobni obvladati njihov jezik, medtem ko oni niti približno ne morejo našega. Danteja, Petrarco, Foscola, Leopardija in druge je interpretiral, jih postavljaj v družbeni in politični okvir dobe, obenem pa se navezoval na naš čas. Bil je široko razgledan, odprtega duha. Veliko smo debatirali. Zelo smo se razumeli in jasno je bilo, da se tudi on dobro počuti med nami. Po maturi smo se leta in leta dobivali, rad je prihajal med nas. Še pri 97 letih je sporočil, da večerje ne je, rad pa pride na kosilo. In je res. Zatem pa se je šel povzpnet na Nanos.”

Kava in knjige na Proseku

Kobal je vseskozi redno prebiral profesorjeve knjige, v novem tisočletju pa se domislil, da bi na oder postavil njegovo slovito *Nekropolo*. “Pahorja sem poklical in dobila sva se na Proseku, v kavarni Luksa, kamor je redno hodil. Pojasnil sem mu koncept uprizoritve, vseč mu je bil, podpisala sva pogodbo, za avtorske pravice sem mu nekaj plačal ... 260 strani *Nekropole* sem dramatiziral, zgostil na kakih 20 strani, saj takšna predstava ne sme biti daljša od ure in četrt, sicer gledalec težko zdrži. Mestni občini Ljubljana sem predlagal, da bi subvencionirala uprizoritev. Premiera koprodukcije Mestnega gledališča ljubljanskega, Društva Celinka in KUD Pod Topoli je bila leta 2010 v Skalni dvorani na Ljubljan-

Boris Pahor je leta 2010 ob uprizoritvi *Nekropole* v italijanščini in slovenščini nagovoril razprodano Verdijevo gledališče.

skem gradu. Sledilo je kakih deset ponovitev. Glavno vlogo je igral moj sošolec z akademije Pavle Ravnohrib, pravi za to vlogo, saj je dober govorci. Nastopila je še skupina stastistov brez teksta, upodobili so turiste, ki si leta 1966 ogledujejo taborišče Natzweiler-Struthof, opazuje pa jih nekdanji taboriščnik Pahor, ki ima svoje spomine ...”

Kobal je na predstavo ponosen, rad se je spominja, kakor tudi sodelovanja s pisateljem: “Nekajkrat sva se dobila na Proseku. V kavarni Luksa je imel svoj obred: najprej se je šel na stranišče preobleč. Zmeraj je pravil, da človek ne sme biti poten in da je najhujši sovražnik prepil. Potem ko si je preoblekel spodnjo majico, je dobil kapučino in kupček svojih knjig v italijanščini. Ljudje so mu jih puščali, da jih je podpisal.”

Nekega dne je Kobal stopil še do ljubljanskega župana **Zorana Jankoviča** in povedal, da bi predstava *Nekropola* že kar morala gostovati v Trstu.

Roberto Dipiazza se je tako navduševal nad slovenskim kolegom in njegovim urejanjem Ljubljane, da je hitro pristal na srečanje; gostovanje *Nekropole* je bilo nekakšna “kolateralna korist”, bi rekel pokojni Breclj. “Ampak poudaril sem, da ne smemo gostovati v slovenskem gledališču, saj je to pričakovano in ne bo imelo pravega učinka,” se spominja Kobal. “V mislih sem imel Rossettija, a je Dipiazza rekel: ‘Gremo raje v Verdija, v opero!’ Od leta 1947 tam ni gostovala slovenska predstava. Hrvaške so prihajale, iz Ljubljane pa ne. To je svetišče italijanstva in najstarejše gledališče v Trstu.”

Povezana Ljubljana in Trst

Teater s 1300 sedeži je bil razprodan. “Zelo čustveno je bilo,” pravi Kobal. “Predstava je bila dvojezična in opremljena z nadnapisi. Popoldne pa so

Pahorja domov poklicali fašisti, mu grozili, da ga v Verdiju čaka pištola. Zato ga je v gledališče pripeljala policija. Spredej so demonstrirali desničarski skrajneži, ki pa so jih karabinjerji razgnali.”

Ne pištola, odmeval je močen aplavz! Zgodovinski dogodek je seveda kronal Pahor, ki je zbrane prav tako nagovoril v italijanščini in slovenščini. Zahvalil se je obema županoma in svojemu tržiškemu založniku, ki je v *Nekropolo* verjel, ko drugi niso hoteli niti slišati zanjo. “Na tem odru bi morali že zdavnaj videti predstave po delih Vladimira Bartola, pa tudi dramatizacije del Alojza Rebule,” je dejal. Dogodek je posvetil antifašistu Gabrielu Foschiattiju in marksistu Vladimiru Martelancu, tržaškima tovarišema, ki ju je zadnjič videl v taborišču. Mestoma, ki sta se znali povezati, je še zaželel, da bi uveljavljali svoje posebnosti, s katerimi se dopolnjujeta in bogatita. •

Slovenci templjev italijanstva nismo porušili z vojsko, niti s politiko, vanje smo prodrli s kulturo

Vedno za enakopravnost, nikoli proti drugim

V nižjo srednjo šolo sem se vozil v Trst. Takrat še ni bilo srednjih šol na podeželju in pri desetih letih sem se z vlakom vozil iz Nabrežine, nato s trolejbusom do Sv. Jakoba. Italijanščine nisem znal; na našem velikem dvorišču smo bili v glavnem slovenski otroci, tudi kakšen Italijan, ki se je za silo priučil malo slovenščine. Doma smo poslušali slovenski radio, televizije še ni bilo. V osnovni šoli smo se z italijanščino prvič srečali v tretjem razredu, to je bilo samo za pokušino.

BOJAN BREZIGAR

I n potem smo prišli v Trst, kakih 30 mulcev s podeželja (dekleta so bila v spodnjem nadstropju, meščani so imeli pouk v poldanskih urah), in je profesor vstopil v razred ter začel govoriti italijansko. Nismo ga veliko razumeli. Izvedeli smo, da se imenuje Boris Pahor.

Ime mi ni bilo novo. Časopis, ki smo ga prejeli na dom in kjer sem začel prebirati naslove že v osnovni šoli, je v podlistku objavljaj roman *Onkraj pekla so ljudje*. Takrat ga nisem bral, navsezadnje ne bi razumel, za kaj gre, naslov pa mi je ostal v spominu. In tako sem se v prvem razredu nižje srednje šole pri Sv. Jakobu srečal z imenom, ki sem ga poznal.

Bil je strog profesor. Zahteval je, da se učimo, predvsem besede, da jih razlagamo v italijanščini. Mama mi je kupila italijanski slovar, bral sem berila in v slovarju brskal za besedami, ki jih nisem razumel; bilo jih je veliko. To je trajalo tri leta. Bilo je naporno, ni bilo vedno najboljših ocen, ampak po treh letih sem skoraj tekoče govoril italijansko. Le nekako mi ni šlo skupaj, da človek, ki piše slovensko, nato uči italijansko; moja otroška miselnost je takrat še delovala izključevalno. Navsezadnje se

je oblikovala na domačem dvorišču, ki je bilo “domače” tudi jezikovno.

Nato, v dijaških letih, sva se s Pahorjem občasno srečala. Ko je začel izdajati revijo *Zaliv*, ki jo je plačeval iz lastnega žepa, morda s prispevki kakega mecena, ki je ostal v senci, je zbral skupino mladih, večinoma študentov. Bilo nas je kar nekaj, danes tudi znanih imen. Zame je bila to nova šola. Srečali smo se nekajkrat v kaki kavarni, se pogovarjali o manjšini, načel je tudi pogovor o politiki.

Potem je nastala Slovenska levica. Ideja, da bi se Slovenci, ki se predvsem zaradi zgodovine niso želeli vključevati v pretežno konservativno slovensko stranko (takrat Slovenska skupnost formalno še ni bila ustanovljena), povezali, namesto da bi se vključevali v italijanske stranke, mi je bila všeč. Kar nekaj pripadnikom našega mladostnega kavar-niškega omizja pa ne. Pahor je bil deležen ostrih kritik, celo moralnega linča; tudi zato, ker se je kritično ogradil od takratnega režima v Sloveniji in njegovih tržaških predstavnikov. Bil je nedostojen, ta linč. Zaman je desetletja čakal formalno opravičilo.

Meni se je dozdevalo, da se Pahor preveč osredotoča na Slovenijo in

postavlja manjšino rahlo v ozadje. Ni soglašal, govoril je predvsem o odvisnosti (dela) manjšine od Ljubljane in da je treba tam spremeniti miselnost, kajti Slovenci smo en sam narod in ne moremo mimo tega, kar se dogaja v Ljubljani. Imel je prav; to se je izkazalo leta kasneje, ko se je odnos večine do manjšine pri nas normaliziral šele, ko je v Sloveniji prišlo do epohalnih političnih sprememb.

V tistih letih je izšla *Nekropola*, knjiga, ki je doživela prevode v 18 jezikov. Kupil sem jo leta 1967, na mojem izvodu je še s svinčnikom napisana cena, 1300 lir, Pahor mi jo je podpisal leta 1970. Da je ta knjiga zaklad evropskega formata, je prvi spoznal **Evgen Bavčar**. *Nekropola* je izšla v francoščini leta 1990.

Italija jo je spoznala dolga leta zatem, *Nekropola* je v italijanščini izšla šele leta 1997. Takrat je Italija spoznala tudi Borisa Pahorja, veliki italijanski dnevniki so ga začeli obravnavati in častiti leta kasneje. Spominjam se svojega obiska pred kakimi desetimi, morda petnajstimi leti v rimski knjigarni Feltrinelli, kjer sem videl v izložbi izpostavljeno eno Pahorjevih knjig. Stopil sem v trgovino in vprašal, ali se Pahorjeva knjiga dobro prodaja. “Zelo dobro,

veliko zanimanja je za to knjigo,” se je glasil odgovor.

Italijanski Trst pa ga je sprejemal dokaj sramežljivo. Veljal je za nacionalista, in ta pridevek so mu nadeli prav tisti, ki so iz italijanskega nacionalizma poustvarjali podobo Trieste italianissima, kot da bi lahko ta presežnik zakril večstoletno podobo Trsta; to so počeli, namesto da bi vrednotili njegov kozmopolitski izvor, osnovan na odprtosti do jezиков, kultur, veroizpovedi. Slovenci smo bili vselej pomembna sestavina mesta, in dejstvo je, da jo je Pahor v svojih delih vseskozi vrednotil, postavljaj na raven enakopravnosti z drugimi, nikoli pa proti drugim.

V zadnjih letih se je marsikaj spremenilo. Tudi Trst, vsaj navzven. Tržaška občina je Borisa Pahorja počastila v Verdijevev gledališču, ki je dotlej veljalo za tempelj italijanstva Trsta. Slovenci teh templjev nismo porušili z vojsko, niti s politiko, vanje smo prodrli s kulturo. In Boris Pahor je bil s svojo vztrajnostjo in doslednostjo, pa tudi brezkompromisnostjo, pomemben dejavnik tega procesa; tudi in morda predvsem zato, ker se je tako zelo uveljavil v Italiji in v Evropi ter je moral Trst pač to vzeti na znanje, čeprav brez velikega navdušenja. •

Neva Zajc o svojih poteh z Borisom Pahorjem, briljantnih pisateljevih nastopih in pogosto preskromnih kulinaričnih željah

Kava, juhica in dolgi odgovori

Vsa druženja z Borisom Pahorjem so minila ob kavi, pri njem doma, v tržaških kavarnah ali v tistih na poteh, ki sva jih prepotovala skupaj. Boris Pahor je najraje pil kavo. Tako rad jo je imel, da je ni odklonil ob nobeni uri, pri čemer sploh ni imel težav s spancem. Bila je nadomestek za vse drugo. Zadnje čase smo s kavo celo nazdravljali. Ker ni imel navade piti alkohola, smo si pač izmislili svoj način. Ko je Vera prinesla skodelice dišeče kave, smo se navadili na poseben ritual. "Na kaj pijemo danes, Boris? Na svobodo, pravico in resnico," smo zaklicali vsi v en glas.

NEVA ZAJC

Kako neverjetno ga je do-
ločala beseda svoboda. Ver-
jetno ga marsikdo ni pov-
sem razumel ali ni hotel
razumeti, še najmanj tisti, ki so znali
iz konteksta njegove misli iztrgati
kakšno njim všečno frazo ali izjavo,
ki je pomenila vse kaj drugega kot to,
za kar se je v resnici zavzemal. Tudi o
tem sva se pogovarjala, on pa mi je
rad zabrusil, da sem levičarka, pri
čem mi nikoli ni zares pojasnil, kaj
je narobe z mojim nazorom. In če je
že bil tako strog razsodnik, bi mi
moral odreči prijateljstvo, ki naju je
vezalo zadnja leta. Pa mi ga ni, kre-
pilo se je z mnogimi drobnimi rečmi
in je bilo iskreno. Nedo dolgo tega, po
končanem BBC-jevem filmu *Mož, ki
je videl preveč*, mi je iz hvaležnosti,
ker sem sodelovala pri nastajanju
tega pomembnega dokumentarca,
predlagal, da se tikava. V prijateljskih
odnosih je dopustil, da ga učim
pošiljati telefonska sporočila, pogo-
sto pa sva skupaj prevajala zapleteno
francosko korespondenco. Ko mu je
opešal vid, sem mu tudi pisala in
pošiljala pisma v Francijo.

V spomin na žrtve

Prav zgodba o dokumentarcu, ki
izriše krasen Pahorjev portret in ga
umesti v evropski kontekst druge
svetovne vojne, je značilna, ker po-
kaže na njegov pomen zunaj obeh
domovin, Slovenije in Italije. Tudi na
način, kako sta ga dolgo sprejemali
ali, bolje, ga nista sprejemali. Prvi
dokumentarec *Trmasti spomin*, ki so
ga prav na dan smrti vrteli na koprski
televiziji, je bil posnet, ko je imel
Boris že 96 let. Imeli smo srečo, da je
v regionalni RTV center kanilo nekaj
denarja, po pametni uredniški
odločitvi v dokumentarni program,
Pahor pa je bil prvi na seznamu. Do-
delili so ga meni oziroma nama s
Tomažem Burlinom. To je bilo naše
najdaljše skupno delo in potovanje.
Vztrajala sem, da zgodba o pisatelju
Pahorju ne more teči le med Trstom
in Ljubljano, da je njegova tretja kul-
tura francoska in da ne moremo
mimo dejstva, da ga je kot pisatelja
najprej sprejela Francija in mu sredi
osemdesetih let objavila prevod *Ne-
kropole*. Tej je sledil še *Spopad s
pomladjo*, uspešnica, ki mu je odprla
vrata do velikih medijev in številnih
gostovanj. Kako odreči ta del njegove
zgodbe človeku, ki je v sanatoriju v
bližini Pariza po prihodu iz taborišča
zdravil tuberkulozo in zapisal, da je
bil zanj čas, ki ga je preležal, uni-
verza? Kako rad se je odpravil po
pariških ulicah, kjer je po vojni iskal
stik z "normalnostjo", kupoval knjige
in požiral Camusa, Vercorsa in druge.
Koliko prijatelj je imel tam. Okrog

Neva Zajc na pariškem letališču januarja 2009 Borisa Pahorja uči pošiljati sms sporočila.

njega je bila vselej gneča in razpored
obiskov precej zapleten.

Še eno srečo smo imeli v Parizu
med snemanjem, kar bi se nam v
Sloveniji težko zgodilo. Boris je pris-
tal, da ga sredi zime "mučimo" še en
dan - ta ni bil načrtovan - pod po-
gojem, da ga odpeljemo na Île St.
Louis, kjer na kraju nekdanje mrt-
vašnice, za katedralo Notre Dame,
stoji spomenik žrtvam nacističnih
taborišč. Želel se je pokloniti njihov-
emu spominu, kar je v Parizu storil
vsakič. Sreča, o kateri govorim, pa je
bilo dejstvo, da nam je uspelo brez
predhodnega dovoljenja tam snema-
ti, saj smo prepričali paznika, da je z
nami bivši taboriščnik in da mu ne
moremo odreči "slikanja" v notra-
njosti spomenika.

Prav na tem potovanju sta bila na
eno od pomembnih srečanj v okviru
gostovanj evropskih pisateljev v
Franciji v znamenito gledališče Ode-
on povabljeni tudi Boris Pahor in

V znamenito pariško
gledališče Odeon
povabljeni tudi Boris
Pahor in madžarski
nobelovec Imre Kertész.
V dialogu je briljiral Boris,
ki ga ni bilo treba
prevajati, saj je govoril
francosko in si znal vzeti
čas za svojo pripoved.

madžarski nobelovec **Imre Kertész**.
V dialogu je briljiral Boris, ki ga ni
bilo treba prevajati, saj je govoril
francosko in si znal vzeti čas za svojo
pripoved. Podobno kot med javnim
srečanjem s **Stéphanom Hesslom**, ki
ga je pripravil nekdanji minister **Jack
Lang**, ko je voditelj utegnil postaviti
komaj nekaj vprašanj, ne vedoč zlasti
za Borisov epski slog.

Kruh v mlačnem mleku

Spomin me spet zanese h kavi, s
katero smo reševali vprašanje hrane.
Na Unescovem večeru, kako leto kas-
neje, ko je film, ki je medtem na
Dunaju že dobil nagrado Erasmus
EuroMedia, doživel še pariško pre-
miero, se je zapletlo (pa ne prvič) pri
pogostitvi. Na takšnih dogodkih so
pogovorom sledile zakuske s po-
sušenimi kanapeji, ki so bili pripra-
vljeni že več ur poprej. Boris ni pre-
nesel trdega kruha, zato smo običaj-
no poiskali rešitev v beli kavi z na-
drobljenim kruhom. Na velikem
sprejemu v Parizu pa primerne te-
kočine razen vina in vode ni bilo, zato
smo večerjo rešili kar z mlačnim
mlekom. Kasneje sem organizatorje
že vnaprej prosila, da pripravijo to-
plo zelenjavno juho. Boris ni bil zah-
teven, jedel je malo, najraje na žlico.
V letih, ko je bila žena že pokojna in
še ni bilo Vere, sem mu prinašala
domačo juho ali mineštro in kak
dober posladek, najpogosteje krem-
ne rezine.

Do zelenjavnih juh, kave in zdravic
z njo je preteklo veliko časa, kakih 40

let. Kot mlada novinarka sem se ga
celo bala, ker so mi pravili, da je strog
in zahteven in da zna biti tudi tečen.
Bil je predvsem nezaupljiv, ker se
nisva poznala, a odklonil ni nobe-
nega intervjuja ali vsaj krajše izjave,
ki pa pri njem nikoli ni bila kratka.
Spominjam se, da sva z radijsko taj-
nico do poznega pretipkavali ne-
kajurni pogovor, ki sem ga posnela
pred podelitvijo Prešernove nagrade
in ga je objavila STA. Takrat je na
stari naslov na Kontovelsko reber
prihajalo malo novinarjev z naše
strani, v Sloveniji pa Pahor ni bil zelo
znan. Nezaupanje je bledelo s časom,
a da sva se res zblížala, je bilo po-
trebnih veliko izidov knjig, pa pi-
sateljsko srečanje ob meji v Por-
torožu konec osemdesetih let, ka-
mor je bil povabljen takrat še prezrti
pisatelj, veliko frankofonskih dogo-
kov in drugih srečanj, kasneje nje-
govo častno članstvo v KD Peter
Martinc, ki mu predsedujem. So-
delovanje z BBC-jem, na pobudo nje-
govega velikega občudovalca **Marca
Ramseyja**, ki je v zgodbo o Pahorju
vložil izjemnen trud, pa soavtorja in
režiserja **Alaina Yentoba**, ki je po-
skrbel celo za izdajo ponatisa *Ne-
kropole* v angleščini, je bilo zanj
višek priznanja v svetu, kar je na neki
način res. Bil je izjemno hvaležen
vsem nam, ki smo se trudili za pro-
jekt in ga izpeljali do konca. Jaz sem
bila samo spletna, kot bi rekla **Jol-
ka Milič**. Toda kakšni spomini! Naj
bo še enkrat tako, kot sem rekla
vselej ob slovesu: "Je vous embrasse,
Boris!" •

Pesmi Davida Bandlja, ki ob tematiziranju holokavsta ni mogel mimo pričevalca Borisa Pahorja

"Niti smrt niti ljubezen ne preneseta prič"

Ko sem sestavljal svojo pes-
niško zbirko *Enajst let in pol
tišine*, v kateri sem tema-
tiziral brutalnost zla v ok-
viru holokavsta, nisem mogel mimo
pričevanjskega naboja Pahorjeve iz-
kušnje.

Tako sem izbral tri avtorje, ki so s
svojimi besedami spremljali moj tek-
st. Ob Itzhaka Katzenelsona, ki je bil v
Auschwitzu umorjen in Zorana

Mušiča, ki je preživel Dachau, sem
postavil Pahorja in stavek iz njegove
Nekropole: "Niti smrt niti ljubezen ne
preneseta prič." Posredno je navdih-
nil dve pesmi o antičnem binomu
erosa in thanatosa in njuni sakral-
nosti.

Pred njima je treba včasih umol-
kniti.

David Bandelj

Eros

O tem
česar ne morem poimenovati
lahko govorim le v dvoje
ali s tabo

Thanatos

Le s tabo
lahko govorim le
v dvoje
in poimenujem
česar ne morem

Iz zbirke *Enajst let in pol tišine*, Ljubljana: Slovenska matica; Trst: Mladika, 2020.

Na koncu se vrnimo na začetek: k zgodbi, s katero je Boris Pahor sklenil svojo prvo knjigo

Moje mesto Trst

Čas je dozorel, da rečeš ti, da rečem jaz, da reče vsak izmed nas: Moje mesto Trst, moje mesto Trst! Deklica, ti nam zapoj: Moje mesto Trst! Da, zato ker na korzu zvočnik kriči, da to mesto ni moje, zato nam zapoj. In jaz grem in na Trsteniku je pomlad sedaj. Rumena jadra so na morju in jadra imajo rdeče krpe in rdeči tulipani imajo bele lise. Morje ima vijolične pege, kakor da so pege široki listi. In na morju so barčice kakor račke in slavčki zborujejo na Trsteniku. Babica pestuje hčeri dete in hči teče po rebri in nese možu kosilo, starka boža malčku bela lička in beli bezeg je prislonil bela lica k nizki strehi. Iz špranj na borjaču je pognal pelin, toda v vrtu sonči mandelj svoja majhna srca. Na brežini pod mostom se pase govedo in pastir mu žvižga o vetru potepuhu.

BORIS PAHOR

Dolinice so zelene in vso tržaško gmajno so nagnu-bale v široko krilo okoli belega telesa in belo telo je naše mesto Trst. Tudi tračnice tečejo v naše mesto in tudi most. Most! Ljubezen je sprožila kraško kamenje in kamenje se je zlilo v plaz, plaz je preskočil dvakrat, trikrat grapo in postal je - most. Zelenje zdaj žubori pod krepkimi oboki, ko da so potoki!

Deklica moja, poj! Napisal ti bom pesem o našem mestu Trstu. Plačal je nekdo zvočnike na korzu in trobijo trobente, da Trst ni moj, da Trst ni tvoj. In ti jim poj! Po vseh predmestjih, po vseh paštnih, o najini mladosti, o kraških kamnih, ki jih sonce pari. Kakor ogenj iz plavžev se upira vanje. O pomladnih paštnih, ki so stopnice vse dol do morja, ki so stopnice za deklico - slovensko zgodovino, ki gre k morju. O krošnjah mandeljnov, o cvetih, ki so sinjkaste, oranžne perutke, o novem morju za naše ladje.

Živel je človek, ki je pel o Krasu, ki je pel o morju, toda pel je kakor ribič, ki je ostal brez barke in brez ljubezni. "Kje so tvoja usta, da jih poljubim? Kje si?" je iskal Slataper. Iskal je ljubezen za jutrišnji dan in njegovo pesem je posrkal pesek. Pesek obale za nas, ljudi jutrišnjega morja ob odprtem morju. In ti, deklica, poj! Jaz sem deček zdaj, jutri bom kapitan! Jutri bom stal za zobčastim kolesom in ga bom vrtel, vrtel, vrtel. Naša pomlad se je potopila v morje in postala riba, moja ladja je mogočen kit in moja ladja plove in jaz sem na kitu kapitan v omamno svatbo.

Še so grmeli zvočniki, da naj le bodo moje grape in Trstenik in rojanski potok in starobreški in hournik Ključ in hišice kontovelske in ščedenjske brščice - toda ulice niso moje, niso tvoje. Da ulice so samo zanje. In jaz sem šel in s sabo vzel knjigo pesnika Slataperja in tako sva skupaj pregledala vse kotičke. Noč je bila in električne svetilke so ugasnile in zagorel je v plin v starih feralih vrh stebrov. Mož je stopal po ulici in imel je dolgo palico v rokah in s kavljem na palici je odpiral plin v feralih. Z njim sem šel in prižgal modre plamenčke, zato ker so rekli, da ulice niso moje! In potem je bilo jutro in tekem sem za tramvaji in sédel na luč prikolice. In na obrežju sem tudi tekem za tovornim vozom in voznike me je, paglavca, ošvrknil z bičem. In na Ponterošu sem nagajal rožaricam in v skladišču sem ukradel pomarančo iz kofete. (...)

In oni so rekli, da ulice niso moje! Deklica moja, poj! Ker spet sva otroka in spet sem se usekal v zobe med tračnicami openskega tramvaja in mama mi moči z arniko stopalo. In ti si spet z dečki in klatiš murve in ulica Fabio Severo gre rešna na Kras. Kamni so vsi rdeči od murv, vsi rdeči, ko da so jih poškopili z malinovcem.

"Viš jo, viš jo, murvo!" si vzklila. Toda kamen je priletel dečku na glavo in kamen je bil ves krvav od pomečkanih murv, samo malo, samo malo tudi od krvi. Potem je mehu-kužnež šel in poklical mamo. In njegova mama se je drla na tvojo mamo

Pisatelj je doma na Kontovelski rebri imel svoj Trst na dlani.

zaradi kamna, ki mu je padel na glavo. O, sodišče je bilo pod murvo in ti, deklica-fantek, si morala prositi odpuščanja; klečala si pod murvo: "Nikoli več, ne bom nikoli več!" si morala reči.

In vendar nas niso mogli ugnati! Pritiskali smo v vežah na gumb električnih zvoncev in kradli sladkor iz vreče pred trgovino, v kanalu smo skakali v čolne in jih gugali, igrali smo se na trupu avstrijske podmornice, v kanalu. Potem smo zlezli visoko, v glavo starega svetilnika gledat, kako je Trst velik. Trst je bil velika pahljača in Kras, kakor da bo vsak čas pomahal z dragoceno pahljačo. (...)

In zvočnik kriči, da Trst ni moj. Poj, deklica, poj! Poj, ker mi smo prešerni otroci in v trumah zavzemamo obrežje in prod. Kopalne hlačke smo vrgli preko ramen, ljubimo se na škojeri, svoje

pamo za zgodovino našega pomorstva in smo, ko da jo začnemo mi. In smo tudi z dedom, pradedom, ki je dolbel deblo in splavil prvo čupo. Mi smo tu in mi smo bili že z njim, mi smo zavest, ki so jo oni branili skozi vsa neurja. Mi smo otroci veslačev na tujih galejah, da, toda občutka manjvrednosti ni več v nas! Deklica, poj! Ni več bojazni, ne, v nas! Jaz sem zdaj v mojem morju mlad delfin, nad mladim morjem je pomlad - perut slovenskega viharne galeba.

Mi smo galebji krik, smo bela jadra, smo srebro slovenskih rib. Slovenska beseda zdaj se ne boji več zdrah, ne dnevnih trenj, ne tujih rok! Deklica, poj! Zavriskaj zdaj, pozabi jok. Slovenska mladina, piši, piši, ustvari si tržaško slovstvo iz premagane bolečine zdaj! Piši, piši in ti, deklica, poj. Dokažimo svojo mladost in pokažimo svojo rast. Zvočnik kriči, kriči vse dni, toda mi smo resni otroci, mi,

Zavriskaj zdaj, pozabi jok. Slovenska mladina, piši, piši, ustvari si tržaško slovstvo iz premagane bolečine zdaj! Piši, piši in ti, deklica, poj. Dokažimo svojo mladost in pokažimo svojo rast.

nevestice obsipamo s toplim sipkom, da so skrite kakor školjke. Potem božamo in gladimo topli pesek, kakor da božamo rožnate ude naših nevestic. (...)

In to mesto ni našel! To mesto, ki se mu okna svetijo kakor okenca iz biserne matice na starih slikah. To mesto z dimom parnikov, z jambori in jadri. Jadra so napeta kakor beli modrc na prsih in pritlikav vlačilec vodi ladjo v pristan. Galeb se guga na vodi kakor čolnič in se ne umakne mogočnemu ladjemu truplu. Šele valovi, ki jih vrta vijak, ga odzibljejo stran. In motorni čoln frči mimo galeba in motorni čoln ima zaščitno steklo kakor avto. Ob njegovem ostrem rilcu kipita dva velika snopa spenjene vode in motorni čoln ima košate, srebrne brke.

Deklica lepa Vida, poj jim, poj! Poj jim in preglasi vpitje zvočnika. Poj jim o nas, dečkih mornarjih, ki ti-

mi listamo ob morju resne knjige vsi. Mi iščemo v vseh naših knjigah zdaj: In v Prešernu je naše mesto - Trst; v Ciglerju je Janez Svetina ob morju in na Rdečem mostu v našem mestu Trstu; in v Levstiku je Trst in Cankar predava na Oberdankovem trgu in Kette leži bolan v bolnici v via Fabio Severo in Srečko je v našem mestu in v Župančiču je moje mesto Trst. Deklica, poj kričavemu zvočniku, da smo mi odrasli, da smo tudi otroci pred novim morjem mi! Smo otroci, ki se čudijo morju kobilici, smo otroci prebrisani kakor Martin pred Brdavsom. In to je naša sreča v nesreči, to je naša tržaška pomlad, to je naša svoboda pred svobodnim morjem: mi smo otroci!

Deklica, poj nam, poj! Josip Godina je imel šest let, v Farnedu je pasel sivko, v Farnedu je lovil sinice, potem so bile sinice v kletki in Jožek jih je nesel v Trst. Šest

let je imel in starobreški potok je tedaj še tekem v Trst in njivice z radičem in solato so bile tedaj ob potoku in perice so prale in pele ob potoku. Šest let je imel in nesel je sinice s Farneda, z Vrdele v Trst, da si kupi knjigo, zato ker ni bilo šol za slovenske malčke na Vrdeli. Šest let je imel, mali Slovenček samouk in postal je tržaški pisatelj in napisal je knjigo o našem mestu. Deklica, poj! Mi vsi smo bili Slovenčki samouki, da, nismo prodajali sinic, ne, v tujih učilnicah smo na skrivaj pod klopjo brali Sonetni venec in o Mornarju in o Železni cesti in Dumo s pristaniškimi težaki in našim mestom Trstom. Mi vsi pišemo o modrem morju pred belim Trstom, mi bomo pisali vsak dan, mi pišemo naš roman, o vsaki ulici roman, o vsaki družini roman, o vsaki deklici roman. O Vojki roman, o Danici roman, in o Zori in o vseh, ki so zapele o našem mestu, ki so bile otroci, ki so dale kri za našo tržaško zarjo.

Poj nam, ki smo otroci na sveži obali vse dni in je naše nebo zeleno in ciklamno in modro v zatonu, v poletju. In stari svetilnik škili v mrak in voda temni in žarek iz starega svetilnika se pregiba na morju kakor zlata veriga. In žarek iz zelene lučke na koncu pomola je kratka in zelena stezica v naš pristan. V hišah na obrežju so se prižgala okna: eno da, dve ne, eno da, ve ne. V drugem nadstropju nobeno; v tretjem eno; v četrtem tri. In mi smo otroci vsi in ti, deklica, poj, ker tudi naše je mesto Trst z lučkami v pristanišču kakor kresnicami, ki jih morje ziblje.

In zdaj je zimski čas in burja je raztepla valove in jih luča čez bran in dolgi bran je ledena podmornica v snežnem metežu za nas otroke. In mi se upiram burjinim sunkom in mi smo slovenski šolarčki in burja posnema slovensko besedo z naših ust in igra se z njo nad pristanom kakor s papirji, ki jih je pobrala izpred naših vež. In na vse papirje pišemo mi otroci: tudi naše mesto Trst, tudi naše mesto Trst. In ni več zime in toplo nam je v srcu in poletje je v srcu, in v srcu je naše mesto Trst, je moje mesto Trst. •